

JACQUES MARITAIN'DE SOSYAL HAKLAR VE FELSEFİ TEMELLERİ

Görkem Birinci
Hacettepe Üniversitesi

ÖZET

Yirminci yüzyılın tanınmış doğal hukukçu düşünürlerinden biri olmasının yanında, Yeni-Thomascılığın ve Fransız Personalizminin başlıca temsilcilerinden biri olan Jacques Maritain (1882-1973), yirminci yüzyılda sadece karşıt ideolojiler arasında insan haklarına dair kuramsal tartışmalara değil, aynı zamanda bu yüzyılın özellikle ilk yarısında dünyanın sürüklendiği toplumsal ve siyasal bunalmalara da yakından tanıklık etmiştir. Maritain, ilk kez 1942 yılında yayınlanan *İnsanın Hakları ve Doğal Hukuk* adlı kitabında II. Dünya Savaşı sonrasında kurulacak yeni bir dünya düzeninin temelini oluşturabilecek uygun ve sağlam bir siyaset felsefesinin önemine dikkat çeker. Ona göre, bu siyaset felsefesinin temel sorunu “kişi ve toplum” arasındaki ilişki ile “insan hakları” sorunudur. Maritain, eserlerinde insan haklarına çeşitli ideolojik yaklaşımların kimi yanlış ve eksik yanlarına dikkat çekmekle kalmaz, özellikle sosyalizmin ve kapitalizmin insan haklarına yaklaşımını –düşünsel temelini doğal hukuk fikrinde ve personalizmde bulan– özgün bir tarzda bağdaştırmaya çalışır. Bu bildirgeyle, Maritain’in insan hakları kategorileri arasında yer alan ve onun “toplumsal bir varlık olarak kişinin hakları” (*the rights of social person*) adını verdiği hak kategorisine değinilecek ve felsefi arka planı serimlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Jacques Maritain, Doğal Hukuk, İnsan Hakları, Sosyal Haklar

ABSTRACT

Jacques Maritain (1882-1973), in addition to being a well-known natural law theoretician, is one of the most significant representatives of Neo-Thomism and French Personalism. He closely witnessed not only ideological discussions about human rights among the conflicting ideologies but also social and political depressions of the world especially in the first half of the twentieth century. Maritain, in his book titled *Human Rights and Natural Law* (1942), draws attention to a proper and sound political philosophy, which would be a foundation to the newly established world order after Second World War. In his opinion, main problems of this political philosophy are the relationship between “person and the society” and “human rights”. Maritain, draws attention to the erroneous and defective sides of various ideological approaches on human rights. In addition to this, he especially tries to integrate the human rights approaches of socialism and capitalism in a unique manner. This proceeding will dwell on one of the main human rights categories of him called “the rights of social person” and its philosophical background.

Key Words: Jacques Maritain, Natural Law, Human Rights, Social Rights

GİRİŞ

Jacques Maritain, İkinci Dünya Savaşı yıllarında insan hakları fikri ve onun rasyo- nel temelleri üzerine yazan, toplumsal-siyasal sorunların çözümünü insan haklarının ege- men kılınmasına bağlı gördüğünü ifade eden ender filozoflardan biridir. Nussbaum'a göre O, "savaş sonrasında en seçkin insan hakları düşünürlerinden biridir." (Nussbaum, 2000:105) Hittinger'a göre ise, Maritain'in doğal haklar ya da insan hakları savunuculuğu "Katolik öğretinin rotasını da aynı istikamette belirlemiştir." (Hittinger, 2007:30) Öte yandan Ma- ritain, BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (Evrensel Bildirge) hazırlanışı sürecine yakından tanıklık etmiştir. Bu tanıklıklardan biri, İnsan Haklarının Felsefi İlkeleri Hakkın- da UNESCO Komitesi'nin toplantılarıdır. Bu toplantılar, UNESCO'nun 1947 yılı boyunca sürdürdüğü ve Evrensel Bildirge'nin detaylandırılması çabalarında karşılaşılabilecek teorik sorunların çözümüne yönelik olarak düzenlenen ve dünyanın dört bir yanından düşünürlerin ve bilim insanlarının insan haklarının entelektüel temellerine dair görüşlerini yazılı ya da sözlü olarak sundukları toplantılardır. Bu komisyonun başlıca amacı, Evrensel Bildirgeyi hazırlamakla görevlendirilen "BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'in (ECOSOC) İnsan Hakları Komisyonu'nda uzlaşma zemini yaratılmasına katkı sağlamaktır." (Maritain, 1948:2) Mari- tain, "filozoflar buluşması" olarak da adlandırılan bu toplantılardan birinde, Kasım 1947'de Meksika'da yapılan UNESCO Genel Konferansında Fransız delegasyonunun başkanlığını yürütmüş ve bu konferansa başkanlık etmiştir.» (Brennan, 2007:112)

Maritain onsekizinci yüzyılın haklar bildirgelerinden "daha yeni ve daha geniş bir insan hakları bildirgesine giden yolda –sadece bir dizi eylem ilkeleri ve davranış kurallarının ilan edilmesi için– sağlanacak tamamen pratik olan bu uzlaşmanın klasik bireyci insan tasarımı ile Marksist insan tasarımının birbirini tamamlaması ve bütünleştirilmesiyle ve yanlışlarının giderilebilmesiyle olanaklı olabileceğini" savunur. (Maritain, 1948:3) Ona göre, bu bütünleş- me –doğru bir insan hakları kavramında uzlaşma– her iki karşıt ideolojinin insan tasarımlarını gözden geçirmesini gerekli kılmaktadır. Başka bir deyişle, insan hakları kavramı, sadece "hak ve özgürlüklere kendi kişisel yazgısına karar vermek için içkin bir tarzda sahip olduğun- u öne süren kapitalizmin klasik bireyci insan tasarımını değil, aynı zamanda kişinin sahip olduğu hak ve özgürlükleri parçası olduğu toplumun tarihsel evrimindeki rolünden türeten Marksist insan tasarımını da dışarıda bırakmalıdır." Maritain, ayrıca insan hakları ilkelerinin hiçbir düşünce okulunun mülkiyetinde olmadığını savunur. Ona göre «"yeni hakları", yani ekonomik ve sosyal haklar olarak adlandırılan hakları benimsemek için artık Marksist olmak gerekmediği gibi, bireyin haklarını benimsemek için de Rousseau'nun okulundan olmak ge- rekmemektedir.» (Maritain, 1948:6)

Maritain, «"eski" ve "yeni" insan hakları olarak adlandırılan haklar arasında varol- duğu düşünülen antagonizmin kısmen yapay olduğunu veya ideolojik çatışmalara meyilli kuramcılardan ya da –18. yüzyıl felsefesi veya retoriği tarafından savunulan ve bugün hâlâ belli bir ölçüde insan haklarına dair yanlış anlaşılmalara neden olan– mutlakçı insan hakları tasarımından kaynaklandığını» savunur. (Maritain, 1948:6-7) Maritain bu anlamda eleştiri oklarını genel olarak aydınlanma felsefesine, özelde de bu felsefenin doğal haklar yaklaşımı- na –özellikle de Rousseau ve Kant'a– yöneltir. Ona göre, «Tanrının ya da ebedi yasanın gö- zardı edilmesinin bir sonucu olarak "insan istemesi" ya da "özgürlüğü" –Kant'ın Leibniz'den aldığı mirasla– nihayetinde, akılla kavranabilir olmasına rağmen, ulaşılamaz olan Platoncu

bir kendi başına varlığın göksel dünyasına çıkarılmıştır. Dolayısıyla, doğal hukuk Maritain'e göre tamamen "istemenin özgürlüğü"ne indirgenmiştir. Başka bir ifadeyle, insan kişinin hakları insanın kendisinden, kendi "istemesi" ve "özgürlüğü"nden başka bir yasaya tabi ola- mayacağı savına indirgenmiştir.» Maritain'e göre «böyle bir felsefe insan hakları için sağlam bir temel kuramaz.» Çünkü ona göre bu sadece bir illüzyondur ve illüzyon üzerine hiçbir şeyi kurulamaz. Dolayısıyla, bu felsefe Maritain'e göre, «insan haklarını riske atmakta ve hatta heba etmektedir.» Bunun başlıca nedeni ona göre, «bu hakların kendi başına kutsal; bu sebeple de sınırsız, herhangi bir nesnel ölçüde tabi olmayan ve egonun talepleri üzerinde bir sınırlamayı kabul etmeyen, mutlak bir hak olarak görülmesidir.» «İnsan haklarını bu şekil- de öğrenmiş insanların böylesi bir imkansızlıkla karşılaştıklarında insan haklarının iflasına inanmış olmalarını» doğal karşılayan Maritain'e göre «bu durum, yani insan haklarına yöne- lik şüpheci eğilimler medeniyetin karşı karşıya kaldığı en kaygı verici belirtilerden biridir.» (Maritain, 2001:57-58)

Öte yandan, «hiçbir insan hakları bildirgesinin tüketici ve nihai olamayacağını» dü- şünen Maritain'e göre, «insan hakları bildirgeleri ahlaki bilinç durumu ve medeniyetin tarihte verili bir andaki durumuyla kol kola gider.» Bu nedenle ona göre, «bu hakların ilk defa yazılı olarak ifade edildiği 18. yüzyılın sonunda ulaşılan bu büyük başarıdan sonra in- san hakları deklarasyonlarının her yüzyılda yenilenmesi insanoğlunun temel ilgisi olmuştur.» (Maritain, 1948:60) Bu anlamda, özellikle ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ile yirminci yüzyılın ilk yarısında bilincine varılan ve Evrensel Bildirgede kendine ilk defa yer bulan sos- yal haklar mefhumu da –yukarıda Maritain'in vurguladığı gibi– insanın ahlaksal bilincindeki ilerlemenin bir sonucudur.

MARİTAIN'DE HALK KATEGORİLERİ VE SOSYAL HAKLAR

Maritain, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntıları üzerine kurulması planlanan yeni dün- ya düzeninin, «herkesin spiritüel, siyasal, sosyal ve çalışma hak ve özgürlüklerinin yaşama geçirilmesiyle mümkün olabileceğini» (Maritain, 1944b:60) savunmaktaydı. Maritain, bu doğrultuda hakları üç kategoriye ayırmıştır. Bunlardan ilki, (1) "bizzat insan olarak kişinin hakları"; ikincisi (2) "yurttaş olarak kişinin hakları ya da siyasal haklar". Üçüncü ve son olarak, (3) "toplumsal bir varlık olarak kişinin hakları"dır.

Birinci hak kategorisi, yani Maritain'in "insan kişinin hakları" olarak adlandırdığı haklar (the Rights of Human Person as such) insan hakları literatüründe birinci kuşak (ya da negatif) haklara karşılık gelir. Bu haklar çoğunlukla kişi güvenliği ve özgürlükleriyle il- gili haklardır. Bunlar arasında "yaşama", "kişisel özgürlük", "rasyonel ve moral yaşamın mükemmelleşmesinin peşinde olma" ve "vücut bütünlüğü hakkı" gibi haklar ile din, inanç ve vicdana ilişkin kimi hak ve özgürlükler yer alır: "Sonsuz yaşamın peşinde olma hakkı", "vicdan özgürlüğü", "Kilise ve diğer dini toplumların spiritüel faaliyetlerini serbestçe yerine getirme hakkı" gibi. Ayrıca "[Kişinin] kendi tercihiyle evlenme ve aile kurma hakkı" ile "mülkiyet hakkı" da birinci grup hak kategorisi içinde yer alır. (Maritain, 1944b:41-46)

Maritain'in «her gerçek demokrasinin temelinde yer aldığı» "yurttaş ola- rak kişinin hakları ya da siyasal haklar" (The Rights of the Civic Person) arasında saydığı başlıca haklar ise, "siyasal yaşama aktif katılım hakkı" ve özellikle de "eşit oy hakkı"; "si- yasal partiler kurma hakkı", "örgütlenme hakkı", "özgür araştırma ve tartışma hakkı"dır.

Bu hakların yanında Maritain ayrıca yurttaş olarak kişilerin temel eşitliklerine de değinir: “Siyasal eşitlik hakkı”, “bağımsız yargı güvencesine sahip olmada herkesin eşitliği hakkı”, “kamuda istihdama eşit kabul”. (Maritain, 1944b:47-50; 60)

Maritain’de üçüncü hak kategorisi “toplumsal bir varlık olarak kişinin hakları” (The Rights of the Social Person) ve özellikle de “çalışan kişinin hakları”dır. (The Rights of the Working Person) Maritain, İnsanın Hakları ve Doğal Hukuk (1942) kitabını duyduğu bir ihtiyaca istinaden yazdığını, bu ihtiyacın da «özellikle 18. Yüzyıl haklar bildirelerinin tamamlanması gerekliliğini göstermek olduğunu» vurgular. Bu nedenle de, söz konusu kitapta sadece bir insan kişisi ya da yurttaş kişinin haklarını ele almadığını, aynı zamanda toplumsal bir varlık olarak kişinin haklarına, özellikle de çalışanların haklarına geniş bir yer ayırdığını söyler.» (Maritain, 1948:63) Maritain yirminci yüzyılın «ekonomik, sosyal ve kültürel işlevleriyle insanın, yani bir üretici, bir tüketicisi, bir teknisyen olarak insanın haklarıyla ya da kendilerini zihin çalışmasına adayanların hakları gibi hakların kabulüyle ve tanımlanmasıyla hatırlanacağını» yazar. Maritain’in bu haklar arasında dönemin koşullarına göre en fazla önem ve öncelik atfettiği hak ise, emekçi kesimin haklarıdır. Ona göre çeşitli insan gruplarının haklarıyla ilgili «en acil çözüm bekleyen sorun emeğiyle çalışan insanın haklarıdır.» Maritain, «özellikle ondokuzuncu yüzyılın ve yirminci yüzyılın ilk yarısında emeğiyle geçinenlerin ağır çalışma ve yaşam koşulları nedeniyle, sosyal kişinin hakları olarak adlandırdığı bu hak kategorisinin başlığına emeğiyle geçinen işçi kişinin haklarını ekleyerek işçilerin durumuna vurgu yapma amacını» güder. (Maritain, 1944b:51)

«Ondokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan başlıca fenomenin çalışan kişinin ve işçi toplumunun ulaştığı *ben bilinci* (conscience of self)» olduğunu söyleyen Maritain’e göre, işçi sınıfının bilincindeki bu ilerleme «ekonomik ve dünyevi düzeni etkilese de, öncelikle spiritüel ve moral düzende bir ilerlemedir ve ona önemini veren de budur. Ondokuzuncu yüzyılda farkına varılan bu bilincin «insanın onurunun çiğneniyor ve rencide ediliyor olmasının bir kavranışı olduğunu» düşünen Maritain’e göre, kazanılan bu bilinç, özetle, «çalışmanın, çalışanın ve çalışan olarak insan kişinin değerinin bilincidir.» (Maritain, 1944b:51)

Maritain’de işçi kişinin haklarının ilki “işçinin toplumsal anlamda bir yetişkin olarak düşünülmesi hakkı”dır. Çalışmanın değeri, çalışan olarak insan kişinin hakları gibi hususlar Maritain’e göre «çalışanın yetişkin bir kişi olarak tanınmasıyla yakından ilgilidir.» Ona göre, «işçi işverenle bir adalet ilişkisi ve bir yetişkin olarak ilişki içerisinde; bir çocuk ya da köle olarak değil.» Ona göre «bu veri, yani işçinin bir yetişkin olarak kabulü, salt ekonomik ve sosyal konuları aşan moral bir veridir ve insanın spiritüel derinliğiyle ilgilidir.» Bu nedenle Maritain, «işçi kişinin değeri ve hakları temelinde kurulmayan sendikaların ve dayanışma örgütlerinin birer tiranlığa dönüşme riskini taşıdığını» belirtir. Maritain’e göre her işçi “kendi işini özgürce seçme hakkı”na sahiptir. Bu hak da işçinin yetişkin bir kişi olarak tanınma hakkının doğal bir sonucudur. Maritain, «kişisel özgürlük hakkı ile kişinin kendi işini özgürce seçme hakkı arasında daha da özelleşmiş bir ilişki olduğunu» ekler. (Maritain, 1944b:57)

Toplumsal bir varlık olarak kişinin haklarının üçüncüsü “meslek grupları ya da sendikaları özgürce oluşturma hakkı” ve “ekonomik grupların (sendikaların ve işçi toplumlarının) ve diğer toplumsal grupların özgürlük ve özerklik hakkı”dır. Çalışan kişinin kendi başına hakları olduğu gibi birer parçası oldukları grupların da hakları vardır. Ona göre, «bir birey olarak işçinin hakları işçi grubunun, sendikaların ve meslek gruplarının haklarıyla ve en başta da örgüt-

lenme hakkıyla bağlantılıdır.» (Maritain, 1944b:52) Maritain’e göre «işçilerin kendi tercihine göre sendikalarda biraraya gelme özgürlüğü, uygun buldukları şekilde –devletin kendilerini zorla birleştirme ve disiplin altına alma (regiment) hakkı olmaksızın– konfederasyonlar oluşturma özgürlüğü, hukukun kendilerine tanıdığı doğal silahlardan, özellikle grev hakkından (olağanüstü hal durumları dışında) yararlanma özgürlüğünü» içeren bu özgürlük –pozitif hukukla yaptırıma bağlanan– örgütlenme doğal hakkından kaynaklanır. Maritain’e göre, «ekonomik gruplar ve meslek grupları devletin organları olarak değil, sivil toplumun organları olarak düşünülmelidir.» (Maritain, 1944b:56) Öte yandan, ona göre «siyasal alan ekonomik alan üzerinde otoriteye sahip olduğu için devlet, üst ulusal ekonomik örgütlerin politikalarını bu politikalar ulusal bütünlüğü etkilediği oranda denetlemeli ve yönlendirmelidir.» Maritain’e göre, «işçi kişilerin kendi kanaatlerini duyurmaları ve haklarını savunmak için uygun araçlar olan sendikalar, ekonomik kuruluşlar ve meslek örgütlerinin siyasal yaşamı yönetmek ya da ulusun siyasal yapısını kurmak gibi bir işlevleri yoktur.» (Maritain, 1944b:56)

“Adil bir ücrete hakkı olmak” ve “çalışma hakkı” üçüncü kategori haklar arasında yer alan diğer haklardandır. Bu hak da çalışan kişinin ya da çalışandaki insan kişinin değeriyle doğrudan ilgilidir. Maritain’e göre, «insan emeği salt arz ve talep yasasına tabi olan bir ticari mal olamaz. Ücret, işçinin ve ailesinin mevcut bir toplumdaki normal koşullarla ilgisinde insanca bir yaşam standardına sahip olmasını sağlayacak düzeyde olmalıdır.» (Maritain, 1944b:52) Toplumsal bir varlık olarak kişiyle ilgili diğer haklar, “işsizlik sigortası, hastalık yardımı ve sosyal güvenlik hakkı”dır.

“Toplumun olanakları ölçüsünde medeniyetin maddi ve spiritüel temel nimetlerinden ücretsiz pay alma hakkı” ilk defa Evrensel Bildirge’de dile getirilen ve Maritain’in sosyal kişinin hakları arasında değindiği diğer bir haktır. Bu hak da Maritain’e göre kesinlikle devredilmez haklardandır. Ona göre «her insan, ortak iyinin ortak varislerinden biri olduğu için medeniyetin hem maddi hem de spiritüel temel nimetlerine eğitim aracılığıyla özgürce erişebilmelidir.» (Maritain, 1944b:59; 2001:68) Maritain’e göre, bu hakkın kullanımı mevcut bir toplumun fiziksel ya da somut kapasitesine bağlıdır. Bu hakkın herkes tarafından *hic et nunc*¹ kullanımı, eğer bu kullanım siyasal organın dağılmasına yol açacaksa, adaletin gereği olarak yasaklanabilir.» (Maritain, 1948:7)

MARİTAİN VE İNSAN HAKLARININ RASYONEL TEMELLERİ SORUNU

Maritain’e göre, «insan hakları söz konusu olduğunda bir filozofu en çok meşgul eden sorun insan haklarının felsefi temelleridir.» (Maritain, 2001: 53) Maritain, Evrensel Bildirge üzerinde «çeşitli zihinlerin, ortak spekülatif fikirler temelinde değil ama, ortak pratik ilkeler üzerinde –bir anlamda da bir zorunluluk olarak– uzlaşmasını doğal karşıladığını» belirtir. Ancak, gene de ona göre «insan haklarının rasyonel temellendirmesi vazgeçilmezdir.» (Maritain, 1948:1) O, «bir filozof olarak kendisinin en az sonuçlar kadar ve hatta ondan daha fazla ilkelerle ve gene etkin pratik bir uzlaşıdan daha fazla rasyonel temellendirmelerle ilgilendiğini ifade eder.» (Maritain, 1948:59)

Maritain’e göre, «insanın hakları sorununu felsefi bir tarzda ele almak için öncelikle “doğal yasa” (*lex naturalis*) olarak adlandırılan sorunu araştırmamız gerekmektedir.» (Maritain, 1944b:34) Hatta Maritain, «uygun bir doğal yasa mefhumuna sahip olmadan insan hak-

¹ “Burada ve şimdi”

larını kavrayamayacağımızı» öne sürer. (Maritain, 2001:58) Çünkü ona göre «doğal yasanın ve insan haklarının tarihi Hippas ve Alkidamas'tan beri birdir.» (Maritain, 1948:60) Doğal hukukun ondokuzuncu yüzyılda gözden düşmesinin insan haklarının da gözden düşmesine neden olduğunu söyleyen Maritain, «doğru bir felsefe temelinde insan haklarına olan inancımızı tekrar kurabilir miyiz?» diye sorar. O, «insan kişinin haklarının doğru felsefesinin –ontolojik bir perspektiften bakılan ve temel yapılar ve yaratılmış doğanın gerekleri aracılığıyla aktarılan– uygun bir doğal hukuk fikri üzerine kurulabileceğini» savunur. (Maritain, 1951:84)

Maritain'in genel olarak doğal hukuk ve insan hakları özelde de sosyal haklar yaklaşımının düşünsel geri planında ise, Thomas Aquinas'ın –ve onun dolayısıyla da Aristoteles'in– düşünceleri ve bu düşüncelerden dayanak alan “kişi” kavramı, başka bir ifadeyle “personalist” yaklaşımı bulunur. Kendini Thomasçı olarak adlandıran bir düşünür olarak Maritain, *Felsefeye Giriş* (1944) kitabının önsözünde amacının, «Aristoteles ve Thomas'ın sisteminin doğru bir sunumunu yapmak ve son üç yüzyılda birbirini takip eden önemli felsefe sistemlerini bu iki düşünürün düşünceleri ışığında değerlendirmek, modern felsefede tartışılan sorunlara gene bu çerçeveden bakmak olduğunu ifade eder².» (Maritain, 1944a:7) Maritain'in de dahil edildiği Yeni-Thomasçılık «Thomas Aquinas'ın düşüncesinin yeniden canlanışını ifade eden bir tabirdir.» (Colish, 1975:433) Bu tabir «ondokuzuncu yüzyılın ortalarında başlayıp yirminci yüzyılın ortalarına kadar süren ve Katolisizmin felsefe ve teolojideki istikametini genel olarak belirleyen bir düşünsel hareket için kullanılır. Bu hareketle ilintili olan filozoflar ve teologlar da Yeni-Thomasçı olarak adlandırılır.» (Gerald, 1994:7) Bu akım, «1850'li yıllarda Almanya ve İtalya'da başlamış, ancak Katolikler için asıl önemini –Papa XIII. Leo'nun 1879 yılında yayınladığı ve Thomas'ı Katolik Kilisesinin bir anlamda resmi filozofu olarak kabul eden genelgesi– *Aeterni Patris* ile kazanmıştır.» (Gutting, 2001:94) *Aeterni Patris*, Yeni-Thomasçılığı Katolik dünyasına ve ötesine yaymayı amaçlamıştır³.» (Colish, 1975:434) Hittenger'a göre «Papa XIII. Leo, Yeni-Thomasçılığı birkaç Katolik Kilisesinin ana “sosyal öğretisi”nin formülasyonuna uygulamış ve daha sonra bu formülasyon bir emek kuramı şeklinde gelişerek Katolik Kilisesinin sosyal, kültürel ve ekonomik haklar yaklaşımı için dayanak oluşturmuştur.» (Hittenger, 2007:xxiv)

Gutting'e göre, Maritain, «Yeni-Thomasçı hareketin başlıca özgün filozofudur.» (Gutting, 2001:94) Maritain'i yirminci yüzyılın ortalarında yaşayan Avrupalı ve Amerikalı Katolik yazarlar arasında en orijinal ve etkili filozof olarak betimleyen Hittenger'a göre ise O, «Yeni-Thomasçılığı ve Fransız varoluşçuluğunu, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne ilham kaynağı olan doğal hukuk, doğal haklar, insan onuru, eşitlik ve kardeşlik gibi fikirlerle yoğun olarak yeni bir kuram oluşturmuştur.» (Hittenger, 2007:xxv)

Aristoteles ve Thomas'ın Maritain'in doğal hukuk ve insan hakları kuramındaki önemli düşünce tarihinde her iki düşünürle özdeşleşen başlıca metafizik (ontolojik) kavramlarla

² Copleston'a göre «Maritain'in Thomasçı felsefeye yaptığı en önemli katkılardan biri Thomas'ı modern bilim ve felsefeye ilişkiye sokmasıdır.» Maritain'in doğal hukuk kuramı ve bu kuramın –Thomas'ta bulunmayan– insan hakları fikrine temel oluşturması da böyle bir çabanın ürünüdür. (Copleston, 1994:254)

³ Katolik Kilisesinin ondokuzuncu yüzyılda iki çok önemli genelgesi vardır. *Aeterni Patris* Katolik kilisesinde Thomas'ın yazgısını belirlemişken, *Rerum Novarum* (1891) Kilisenin toplumsal politikalarının, özellikle de sermaye ve emek ilişkisinin ana hatlarını belirler.» (Jung, 1960:150)

olan ilgisinde ortaya çıkar. Bunlar, “öz” (*doğa ya da yapı*) ve “varoluş”; “töz” ve ilinek” ile “olanaklılık” ve “edim” kavramlarıdır. Zihnin temel nesnesinin varlık (*being*) olduğunu ifade eden Maritain'e göre, bu temel nesne bakış açısına göre üç bakımdan konu edinilebilir: (1) *kavranabilirlik* (intelligibility) (2) *varoluş* (existence) ve (3) *eylem* (action). Varlığın (*being*, *ens*, *entitas*) tamamen farklı iki anlamı olduğunu belirten Maritain'e göre, bunlardan biri *öz* (*essence*) diğeri ise, *varoluştur* (*existence*). Ona göre, kavranabilirlik hareket noktası olarak alındığında “öz”, zihnin başlıca verisi ya da düşüncenin temel nesnesidir. «Zihnimiz şeylerin özünü bilme olanağına sahip olduğunu» söyleyen Maritain'e göre, «bir şeyin özü, kavranabilirliğinin ilk ilkesi olarak bu şeyin zorunlulukla ve öncelikle ne olduğudur.» (Maritain, 1944a:201) Ona göre, şeyleri *varoluş* bakımından ele aldığımızda *töz* ve *ilinek* ayrımına geliriz. Maritain'e göre *töz*, «özelliği başka bir şeyde değil, kendi başına varolan (*per se*) bir şey ya da doğadır.» (Maritain, 1944a:224) İlinek ise, özelliği başka bir şey aracılığıyla mevcut olan bir doğa ya da özür.» (Maritain, 1944a:227) Maritain'e göre şeylerin varoluşunu *eylem* açısından düşünecek olursak *edim* (*act*) ve *olanak* (*gizilgüç*, *potency*) mefhumlarının anlamını belirlemeye yöneliriz. «Terimin gösterdiği tamlık ve mükemmellikte ilgisinde düşünüldüğünde dar anlamda *varlık*, *edim* ile varlığın gücüllüğü (*power of being*) ya da olanaklılık (*potentiality*) olarak ikiye ayrılır. Olanaklılık ise edimin aksine, «belirlenebilir, yetkinleştirilebilir, tamamlanabilir olan şeydir, bir varlık değil, bir varolma gücüdür.» Maritain edim ve olanaklılık mefhumlarının böyle anlaşılması durumunda metafiziğin bir başka temel nesnesinin, “değişim”in de daha iyi anlaşılabilceğini söyler. Buna göre değişim, «olanaklılıktan edime geçiş; daha doğru bir ifadeyle, olanaklılığı açısından ele alındığında olanaklı bir şeyin edimselleşmesidir.» (Maritain, 1944a:245-246) Tüm bu ontoloji terimler esasında Maritain'in insan hakları yaklaşımında son derece temeldir.

Bu metafizik kavramların Maritain'in insan hakları yaklaşımı açısından nasıl bir önemi olduğu belki de en uygun tarzda onun “kişi” kavramsallaştırması ile birey-kişi-toplum ayrımı çerçevesinde kavranabilir. Maritain, *Skolastisizm ve Siyaset* (1940) adlı kitabının “İnsan Kişisi ve Toplum” başlığını taşıyan bölümünde ele aldığı konunun, yani “kişi” kavramı ile “kişi ve toplum” ilişkisinin «toplum ve siyaset felsefesinin en temel ama aynı zamanda en zorlu konusu olduğunu» söyler. (Maritain, 1960:61) Maritain'e göre “kişi” kavramı o derece önemlidir ki, «medeniyet olarak adlandırılmayı hakeden her toplumun temel karakteristiği insan kişinin değerine saygı gösteriyor olmasıdır. Maritain'e göre, «insan kişinin haklarını savunmak adına, –tıpkı özgürlüğü savunmak için olduğu gibi– canımızı vermeye hazır olmamız insan kişinin değerinin bir göstergesidir.» (Maritain, 1944b:5)

Ondokuzuncu yüzyılın bireyciliğin hatalarını deneyimlediğini ve buna bir tepki olarak totaliter ve komünal toplum tasarımlarının gelişme gösterdiğini, ancak totaliter akımların da başka önemli yanlışlar barındırdığını ifade eden Maritain, «hem totaliter hem de bireyci toplum tasarımlarına karşı çözümü “kişi” teriminde ve kavramında arayan “personalist” akımın yaygınlık kazanmaya başladığını» vurgular. (Maritain, 1947:12) Ondokuzuncu yüzyılın umutlarını bağladığı *birey hümanizmi* ve *birey demokrasisi* yerine, –medeniyetimizi korumak istiyorsak–, *kişi hümanizmi* ve *kişi demokrasisinin* konulmasını savunan Maritain'e göre, böyle bir personalist demokrasi, öncelikle “Tanrının bir sureti olarak insan” fikrine ve ayrıca “ortak iyi”, “insan hakları” ve “somut özgürlük” fikirlerine dayanır.» (Maritain, 1960:87) Öte yandan, Maritain'in personalizmde Aristoteles'in ve Aquinas'ın izleri görü-

lür. Özellikle, hilomorfik –yani madde ve formun ya da beden ve ruhun tözsel birliğinden oluşan– insan tasarımı, onun birey-kişi ayrımına dayanan personalist yaklaşımında temeldir.

Maritain kişi-toplum ilişkisine dair soruna değinmeden önce birey ve kişi ayrımını ele alır. O, *bireysellik* (*individuality*) ve *personalite* (*personality*) mefhumlarının sıkça birbirine karıştırıldığını, oysa bu ikisi arasındaki farkın çok önemli olduğunu düşünür⁴. *Bireysellik* ve *personalite*'nin iki metafizik tarz olduğunu söyleyen Maritain'e göre insan, «hem bir birey hem de bir kişidir. İnsan öncelikle bir bireydir: Tıpkı zihnin dışındaki her bir realitenin birey olması gibi.» Başka bir ifadeyle, «zihnin dışında sadece bireysel realiteler varolur ve sadece bireyler varoluş edimini gerçekleştirebilir. Maritain, «canlı ve cansız şeylerin *bireyselliğinin* maddeden kaynaklandığını, yani bireyselleşmenin ilkesinin madde olduğunu» söyler. (Maritain, 1960:64) «Bireyin, türün sadece bir parçası olması gibi türlerin de daha büyük bir bütünün parçası olduğunu» ifade eden (Maritain, 1947:31) Maritain'e göre, «bireyler olarak her birimiz bir türün parçası; yasalarına uyduğumuz kosmik, etnik, tarihsel etki ve güçlerin engin ağında tek bir noktayız.» (Maritain, 1960:66-68)

Maritain'e göre «aynı zamanda bir hayvan ve bir birey olan insan diğer hayvanlar ya da bireylerden farklıdır.» Her insanda bir gizem olduğunu ve bu gizemin de insan personalitesi olduğunu ifade eden Maritain'e göre, «ne zaman bir insan bir kişidir desek, onun sırf bir maddeden daha fazlası olduğunu, doğadaki –bir atom, bir ot, bir sinek ya da fil gibi– bireysel bir elementten daha fazlasını kastederiz.» (Maritain, 1944b:5-6) İnsan, zihin ve istemle donanmış, bilen ve ötekileri sevebilen bir birey, bireysel bir tözdür. [Kişi olarak insan] aşkın bir maddedir. Maritain'e göre «personalite mefhumu bireysellik mefhumunda olduğu gibi fiziksel şeylerle değil, varlığın en yüksek ve en derin boyutuyla, yani ruhla ilgilidir.» (Maritain, 1960:67) İnsanın, sadece fiziksel bir varlık olmadığını, onda daha zengin daha soylu bir varoluş olduğunu ifade eden Maritain, insanın *bilgi ve sevgi* vasıtasıyla daha üst bir varoluşa sahip olduğunu düşünür. (Maritain, 1944b:6) Bu anlamda [kişi olarak] insan, sadece bir parça değil, aynı zamanda bir bütündür; kendi başına küçük bir dünya, bir *mikrokosmos*dur. Bütün bunların anlamı, «et ve kemikten oluşan insanda tüm bir fiziksel evrenden daha fazla değere sahip olan bir ruhun yaşıyor olmasıdır.» (Maritain, 1944b:6) İnsanda yaşam-ilkesi olan bu ruh, amaçları ve bu amaçlara uygun araçları seçen, kendisinin –kendi eylemlerinin– efendisi, *causa sui* olan bir yaşam-ilkesidir. Dolayısıyla, dünyadaki tüm diğer varlıklardan farklı olarak kendi faaliyetlerinden sorumludur ve kelimenin gerçek anlamında *sui juris*, *otonom* bir varlıktır. (Maritain, 1929:20) Maritain'e göre, «dini düşüncenin insan kişisinin tanrının sureti, –*imago dei*– olduğunu söylerken işaret ettiği şey tam da bu gizemdir.» (Maritain, 1944b:6) Maritain'in mutlak değere sahip olduğunu söylediği “kişi”nin bu değerinin temelinde yatan şey, onun spiritüel ve ölümsüz ruhu, oluş-bozuluş halindeki tüm diğer fiziksel fenomenlerden ayrı olan bu bağımsızlığıdır.» (Maritain, 1929:20)

Personalite, Maritain'e göre «insanın ontolojik yapısının gizli derinliklerinde yer alan dinamik birliğin ve içsel birleşmenin kaynağıdır.» Bu nedenle, Maritain'de kişi, belirli bir

⁴ Maritain'e göre, «bu yanlış anlaşılmanın tipik bir örneği Pascal'ın “ego nefret doludur” sözüdür.» Maritain «“ego”nun kendi içine kapalı, buyurgan, zorba ve zar zor dostluk kurabilen bir varlık olarak görüldüğünü ve bu anlamda “ego”nun, “kişi” ile karıştırıldığını» düşünür. «Dolayısıyla, böyle bir kişilik tasarımı ötekilerin pahasına kendini gerçekleştiren ve daima bencilliği ön plana çıkan bir kişi tasarımıdır.» (Maritain, 1960:63)

ışedönüklüğe ve belirli bir öznelliğe ve kendinin reflektif bir farkındalığına sahiptir.» (Maritain, 1960:67-68) Ancak Maritain'e göre, «bu içedönüklük ve öznelliği Leibniz'in monadları gibi kapısız, penceresiz kendi içine kapalı bir birlik, küçük bir tanrı gibi düşünmek ya da kişileri görmeyen, işitmeyen ya da konuşmayan bir put gibi tasarlamak yanlıştır.» Aksine insan, doğası gereği sosyal bir yaşama ve paylaşmaya (communion) eğilimlidir. Maritain'e göre kişinin bütünlüğü bu anlamda kapalı değil, açık bir bütünlüktür. Onun tasavvur ettiği bu birlik ya da personalite zihnin ve sevginin iletişimini gerekli kılar. Ona göre «ben bir kişi olarak, bilgi ve sevgi düzeninde öteki olanla, ötekilerle iletişimi ararım. Bu diyalog arayışı personalite için temeldir.» (Maritain, 1960:68; 1944b:7)

Maritain'in –aydınlanmanın *insan-merkezli* (*anthropocentric*) *hümanizminin* alternatifi olarak savunduğu– *tanrı-merkezli hümanizminin* temeli de yukarıda değinilen insan kişisinin bu değeridir. «Kişi demokrasisi ve kişi hümanizmi Maritain'e göre –birey merkezli hümanizmdeki gibi– insan onuruna soyut, zamandışı ve mevcut-olmayan bir şey olarak, tarihsel koşulları ve tarihsel çeşitlilikleri görmezden gelerek saygı göstermez. Kişi demokrasisi ve hümanizmi insan onuruna, her somut ve mevcut kişide, kendi noksanlıkları içindeki fiziksel varoluşunda ve yaşamının tarihsel bağlamında saygı gösterir.» (Maritain, 1960:86)

Maritain'in birey ve kişi ayrımı onun özgürlük yaklaşımında da temel rol oynar. “Tercih özgürlüğü” (*absence of necessity, necessitation*) ve “otonomi özgürlüğü” (*spontaneity, autonomy, exultation*) olmak üzere iki tür özgürlükten bahseden Maritain'e göre, «otonomi özgürlüğü, tercih özgürlüğünden ayrı olsa da tercih özgürlüğünü varsayar». Ona göre, «herkesin kendi varoluşunda deneyimlediği tercih özgürlüğü ya da özgür isteme kendi başına bir amaç; peşinde koşulacak ve ele geçirilecek bir şey değildir. Tercih özgürlüğü gerçek özgürlüğün kaynağıdır ve bize rasyonel doğamızla verilir.» İnsanın, tercih özgürlüğüyle tatmin olamayacağını söyleyen Maritain'e göre, «insanın peşinde olduğu şey, bir kişi olarak kendi metafizik doğasının bütün olanaklarının psikolojik ve moral düzende en tam şekilde gerçekleşmesidir.» Bu nedenle Maritain, tercih özgürlüğüne “başlangıçtaki özgürlük” (initial freedom) adını verir. Daha önce de belirtildiği gibi «bir bütün olan, kişi olarak insan, bir bütün olarak eylemek ve öyle muamele görmek ister. Kişi olarak insan, bağımsızdır, kendisinin efendisidir ve [sahip olduğu] niteliklerinin önündeki tüm engelleri kaldırmak ister.» O, otonomi özgürlüğüne bu nedenle “sondaki özgürlük” (sınırlamaların yokluğu) adını verir. «İnsan tercih özgürlüğüyle donanmış olsa da, onun amaçladığı bir kişi olarak hakettiği bu son özgürlüktür.» (Maritain, 1960:117) Maritain dikkatimizi bu iki özgürlük arasındaki dinamizme çeker. Bu dinamizm, «başlangıçtaki özgürlükten (tercih özgürlüğü) sondaki özgürlük (otonomi özgürlüğü) istikametinde ilerler. İlk özgürlük olan tercih özgürlüğü ikinci özgürlük, yani otonomi özgürlüğü uğruna varolur.» Maritain'e göre «özgürlüğün dinamizmi iki temel formu içerir. Bunlardan ilki, toplumsal diğeri ise spiritüeldir. Toplumsal yaşam düzeninde özgürlüğün dinamizmi medeni yaşamın amacıyla örtüşür. Medeni yaşamın amacı ise, dünyevi iyidir ve onun en yüksek değeri de insan kişisine destek olmayı içerir. Böylece kişi, doğanın esaretinden kurtulacak ve doğayla ilgisinde kendi özgürlüğüne kavuşacaktır. Medeni yaşam, insan kişisinin doğanın dışsal ve içsel kısıtlarından bağımsızlaşmasını sağlar. Bu bağımsızlık insan doğasının asıl yönelimlerine göre artar ve ekonomik, sosyal ve siyasal birtakım haklar, yurttaşlık erdemleri ve zihnin kültive edilmesiyle güvenceye alınır. Otonomi özgürlüğü, toplumsal-fiziksel yaşamda söz konusudur. Spiritüel yaşam

düzeninde ise bu dinamizm, sevginin tamlık ve mükemmelliğine, yani Tanrıya bağlanmaya karşılık gelir.» (Maritain, 1960:132-133)

Siyasal ve toplumsal düzende özgürlüğün elde edilmesinin özellikle son iki yüzyılın tarihsel bir ideali olduğunu belirten Maritain'e göre, bu ideali hedefleyen, biri bireyci, diğeri de totaliter olan iki özgürlük felsefesinin bazı önemli yanlışlarına dikkat çeker. Bunlardan birincisi, tercih özgürlüğünü kendi başına bir amaç olarak görürken, toplum da temelde sadece tercih özgürlüğünün her bireyde korunmasına hizmet etmelidir. Bireylerin tercih özgürlüğünün sınırı bu yaklaşımda diğer bireylerin bu özgürlüğü kullanmalarını engellemektir. Bunun dışında herkes –topluma, ortak iyiye, nesnel standartlara ya da otoriteye itibar etmeksizin– her ne tercih ettiyse yapmakta, söylemekte, düşünmekte özgürdür. Bu özgürlük felsefesinde insanın sadece kendine itaat ettiğinde özgür olduğunu» söyleyen Maritain'e göre, «bu tasarım liberalizmin ya da bireyciliğin tasarımıdır.» Öte yandan, Maritain'in özgürlük felsefesi eleştirisi onun felsefesinin varoluşçu karakterini de açığa çıkarır. Ona göre, «insan hakkında araştırma sadece soyut olarak değil somutta, varoluş edimiyle harekete geçirilen, dolayısıyla belirli koşullar altında varolan insanlıkta (manness) olmalıdır. Oysa, liberalizmin özgürlük felsefesi, inkar edilemez reel koşulları dikkate almadığından böyle bir özgürlük idealine erişmesi imkansızdır.» Maritain'e göre insan gerçek özgürlük idealine «kendi istemesi'yle kendi doğasında kabataslak çizileni tamamlayarak ulaşır.» Başka bir ifadeyle, insan ne ise o olmalıdır.» (Maritain, 1960:69) Ahlaki düzende insan, özgürlüğünü ve personalitesini kendi kendine kazanır. Eğer, insanın gelişmesi salt maddesel bireyselliği istikametini izlerse, benmerkezli bir insanla sonuçlanacaktır. Bu gelişme spiritüel personalite istikametini izleyecek olursa, azizlerin ve kahramanların cömert beni (self) istikametinde olacaktır.» Maritain'e göre insanın ruh ve özgürlük yaşamı tutkulara ve duyulara hakim olduğu sürece o gerçekten bir kişi ve dolayısıyla özgür olur.» (Maritain, 1960:69)

Maritain'in eleştirisi yönelttiği ikinci özgürlük felsefesi, bireyci özgürlük felsefesinin aksine onun büyük önem atfettiği «otonomi özgürlüğünü bir hedef olarak kabul ettiği gibi, tercih özgürlüğünün kendi başına bir amaç olabileceğini de kabul etmez. Toplum, kendi üyelerinin otonomi özgürlüğüne erişmesi için çabalamalıdır. Yalnız, bu felsefe Maritain'e göre, otonomi özgürlüğünün doğası konusunda yanılmaktadır. Otonomi özgürlüğü bu özgürlük felsefesinde sadece üretken bir etkinlikten, maddi başarılarından ve yeteneklerin gerçekleşmesinden oluşmaktadır. Bu özgürlük tasarımı Maritain'e göre, komünist ve faşist ideolojilerde hüküm sürer. Gerçekte ise, bu tasarımda insan kişisi kendini tamamen ekonomik ve siyasal *leviathana* tabi kılmış bulur.» (Maritain, 1960:70)

Maritain'in “birey-kişi” ayrımının ve “özgürlük” yaklaşımının özellikle de otonomi özgürlüğünün “ortak iyi” mefhumuyla doğrudan ilgisi vardır. Ona göre, «insan toplumu, parçalarının kendileri de bütünler olan bir bütün; bütünlerin bir bütünü, özgürlüklerden oluşan bir organizmadır.» Ona göre, böyle bir insan toplumunun ve siyasal organın amacı *bonum honestum*, yani “ortak iyi”dir. Ortak iyi, «ne bireylerinin çıkarlarının salt bir toplamı ne de parçaları (bireyleri) kendisi için feda eden bir bütüne mahsus iyidir. Ortak iyi büyük yığınların (multitude, of persons) kendisini oluşturan bütünlerin iyi insan yaşamı; bedensel ve spiritüel –öncelikle de spiritüel– iyi yaşamlarının bütünüdür.» (Maritain, 1944b:8-9) Ona göre, ortak iyi «etik anlamda iyidir ve bu ortak iyi, temel bir unsur olarak, insan kişilerinin olası en büyük gelişimlerini içerir. Kişilerden oluşan bir toplumun tüm üyelerinin

otonomi özgürlüğü o toplumun ortak iyisinin en önemli unsurudur. Bir bütün olarak insan toplumu Maritain'e göre «kendisini oluşturan bireylerin iyisinden ve uğraşından ayrı kendi iyisi ve uğraşına sahiptir. Ancak, bu iyi ve uğraş temelde kişilerin gelişmesi ve ilerlemesine katkıda bulunmalıdır.» (Maritain, 1944b:8) «Böyle bir toplum sadece güç ilişkilerine göre değil, adalet ilişkilerine göre oluşturulmuş bir toplumdur.» (Maritain, 1960:74) Bu nedenle, kişi gibi toplum da bütün olmasına rağmen, kişi olarak insan, toplum için varolmaz ve topluma tabi kılınmaz. Çünkü «insan kişilerinden oluşan belirli bir toplum spiritüel bir ruha sahip değildir, –kişide olduğu gibi– aşkın Bütünle birliğe yönelmez ve zaman içinde ortadan kalkar.» (Akt. Evans, 1952:172) Maritain'e göre insan kişisi –insanın bireysel varoluşundan farklı olarak– «spiritüel bir bütün ve aşkın Bütün'e ait olmakla tüm dünyevi toplumları aşar ve bu toplumlara üstündür.» (Maritain, 1960:75) «Kişi, ortak iyiye –aynı zamanda kendi tamlığı istikametinde ilerleyerek, kendini ve toplumu aşarak, aşkın Bütün istikametinde uygun hareketlerle– özgürce hizmet etmeyi arzular. Sonsuz değer ve ruhun mutlak onuru ışığında toplum her bir kişi için varolur ve her bir kişiye tabidir.» (Maritain, 1944b:11)

Maritain'e göre ortak iyinin üç temel karakteristiği vardır. Bunlar, (1) *yeniden-dağıtım*; (2) *otorite* ve (3) *içsel moralitedir*. Ortak iyinin kişilerin kendi gelişimlerine katkı sağlayacak şekilde yeniden dağıtılmasını öngören yeniden-dağıtım unsuru ona göre, «kişinin temel haklarının tanınmasını talep eder ve gerekli kılar.» (Maritain, 1960:73) Ona göre, «kişinin toplum içinde bir yaşam sürmesinin ilk nedeni, kendisinde içkin olan asıl *mükemmellikler*dir. İkinci nedeni, kişinin *ihtiyaçlarıdır*.» Maritain'e göre, «insan kişisi kendi tamlığına tek başına değil, kendisi için temel olan belirli nimetleri toplumdan sağlayarak ulaşır. Dolayısıyla toplum, «kişiyi mutlak surette ihtiyaç duyduğu varoluş ve gelişme koşullarıyla donatmalıdır.» Yalnız, Maritain ihtiyaç terimiyle insanın sadece maddi ihtiyaçlarını –beslenmeyi, giyinmeyi ve barınmayı– kastetmez. Ona göre insanlar, –insanın özgün karakterine karşılık gelen– akla ve erdeme göre eylemek, yani entelektüel ve moral bir yaşam sürebilmek için de yardıma ihtiyaç duyar. Kişiler bilgide ve ahlaki yaşamda belirli bir düzeye erişebilmesi için eğitime ve diğer insanlara muhtaçtır. Maritain, Aristoteles'in insanın “doğal olarak siyasal bir hayvan” olduğunu söylerken kastettiği şeyin dar anlamda bu olduğunu belirtir. Toplum, insan onurunun gerçekleşip yaşanması için zorunludur.» (Maritain, 1960:71-72) Ona göre, «ortak iyi kişilerin hakları ve onuruna göre yeniden dağıtılmalıdır.» «Tarihsel koşullar ve insanlığın gelişiminin mevcut durumunun toplumsal yaşamda bu amaca tam olarak erişilmesini zorlaştırdığını» ifade eden Maritain, «ortak iyiye erişmede, yani somut kişilerin gerçek bağımsızlığına erişmesinde çalışma ve mülkiyet garantilerinin, siyasal hakların, yurttaşlık erdemlerinin ve zihnin kültive edilmesinin önemine» vurgu yapar. (Maritain, 1960:74)

Ortak iyinin ikinci karakteristiği toplumdaki otoriteyle ilgilidir. Maritain için bir toplumda otoritenin temeli ortak iyidir. İnsan kişilerinden oluşan bir toplumu kendi ortak iyileri istikametine yöneltmek için bir toplumda bu rehberlikle yetkilendirilmiş belirli bireyler olması normaldir. Otoritenin meşruluğu ya da gayri-meşruluğu ortak iyinin [ya da insan haklarının] egemen kılınıp kılınmamasıyla ilgilidir. Ortak iyinin üçüncü karakteristiği içsel moraliteyle ilgilidir. Maritain'e göre adalet ve ahlaki doğruluk ortak iyi için temeldir. Bu nedenle, ortak iyi yurttaşlardaki erdemlerin gelişmesini gerekli kılar ve gene bu nedenle her adaletsiz ve gayri ahlaki siyasal eylem ortak iyiye zararlıdır ve siyaseten kötüdür. Dolayısıyla, Maritain o çok eski düsturu –adil olmayan yasanın yasa olmadığı savını– tekrar eder.

SONUÇ

«Felsefe tarihinde pek çok farklı düşünür Aristoteles'i karşılıklı konuşma partneri olarak kullandığını» söyleyen Nussbaum'a göre, «önemli farklılıklarına rağmen tüm bu yeni-Aristotelesçilerin ortak noktası zenginliğin (bir kişinin ya da ulusun) kendi başına bir amaç olduğu fikrinden duydukları hoşnutsuzluktur. Bu yaklaşım siyasetin uygun amacını zenginliğin mümkün olduğunca biriktirilmesi olarak görür. Nussbaum'a göre, «bunun bir örneğini kalkınma ekonomilerinde, yani bir ulusun yaşam kalitesinin güvenilir göstergesi olarak kişi başına düşen milli gelirin (GSMH) standart olarak alınmasında görmekteyiz.» (Nussbaum, 2000:104-105) Oysa Nussbaum'a göre, «tüm yeni-Aristotelesçi düşünürler siyasetin uygun amacı olarak –Marksçı bir terimle ifade etmek gerekirse– “insan yaşamı-etkinliklerinin çeşitliliği”ni destekleme fikrini Aristoteles'te bulurlar. Bu etkinliklerin her biri birbirinden farklı ve kendi başına değerlidir. Zenginlik, insan etkinlikleri için bir araçtır ve insan etkinliklerine sadece zenginlik üretme eğilimine bakarak değer biçilemez.» Nussbaum'a göre Yeni-Aristotelesçiler arasındaki bir diğer temel ortaklık «kişilerin normatif siyasal düşünce için temel bir olgu olmasıdır: Her kişiye bir amaç olarak davranılmalıdır, başka amaçlar için bir araç olarak değil.» Dolayısıyla, Yeni-Aristotelesçi düşünürler «bazı kesimleri aşırı kötü durumdayken toplumun bir bütün olarak gelişemeyeceğini» savunurlar. (Nussbaum, 2000:104)

Sosyal haklar da bu çerçevede, insan türünün “doğa”sına ya da “öz”üne bağlı olan –entelektüel ve moral– özelliklerin ya da “olanaklar”ın kişilerde ve kişilerce gerçekleştirilmesinde olmazsa olmaz haklardanır. Öte yandan, insanın toplumsal doğasından kaynaklandığı için sosyal haklar, sadece toplum içinde işbirliği ve dayanışma ile gerçekleştirilebilir ve geliştirilebilir. Bu ise, kapitalizmin egosentrik birey tasarımı yerine, etik değerler ya da erdem sahibi kişi tasarımı zorunlu kılar.

KAYNAKÇA

- BRENNAN Patrick M. (2007) “Jacques Maritain”, *The Teachings of Modern Catholicism on Law, Politics, and Human Nature*, Ed. J. Witte, F. S. Alexander, New York: Colombia University Press, pp. 106-181.
- COLISH, Marcia L. (1975) “St. Aquinas in Historical Perspective: The Modern Period”, *Church History*, Vol. 44, No. 4, ss. 433-449.
- COPELSTON, Frederick (1994) *A History of Philosophy, Volume IX: Modern Philosophy: From the French Revolution to Sartre, Camus and Levi Strauss*, New York: Image Books.
- CRANE, Richard F. (2005) “Maritain's True Humanism”, *First Things*, Vol. ss. 17-23.
- EVANS, Burdwood V. (1931) “Jacques Maritain”, *International Journal of Ethics*, Vol. 41, No. 2 pp. 180-194.
- GERALD, McCool. (1994) *Neo-Thomists*, Milwaukee: Marquette University Press.
- GUTTING, Gary (2001) *French Philosophy in the Twentieth Century*, New York: Cambridge

University Press.

- HITTENGER, Russell (2007) “Introduction to Modern Catholicism”, *The Teachings of Modern Catholicism on Law, Politics, and Human Nature*, Ed. J. Witte, F. S. Alexander, New York: Colombia University Press, pp. 1-39.
- MARITAIN, Jacques (1929) *Three Reformers: Luther, Descartes, Rousseau*, New York: Charles Scribner's Sons.
- MARITAIN, Jacques (1944a) *An Introduction to Philosophy*, London: Sheed & Ward.
- MARITAIN, Jacques (1944b) *The Rights of Man and Natural Law*, London: The Centenary Press.
- MARITAIN, Jacques (1947) *The Person and The Common Good*, Indiana: University of Notre Dame Press.
- MARITAIN, Jacques (1948) “Introduction”, *Human Rights: Comments and Interpretations, A Symposium* edited by UNESCO.
- MARITAIN, Jacques (1951) *Man and The State*, Chicago: The University of Chicago Press.
- MARITAIN, Jacques (1960) *Scholasticism and Politics*, New York: Image Books.
- MARITAIN, Jacques (2001) *Natural Law: Reflections on Theory and Practice*, (Ed. W. onsekizinci yüzyılın onsekizinci yüzyılın Sweet,) Indiana: St. Augustine Press.
- NUSSBAUM, Marta (2000) “Aristotle, Politics, and Human Capabilities: A Response to Antony, Arneson, Charlesworth, and Mulgan”, *Ethics*, Vol. 111, No. 1, pp. 102-140.